

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v saboto 26. januarija 1856.

Pripomočki zoper dragíno.

(Dalje.)

Povedali smo svojim bravcem v poslednjih dveh listih, kako se dá zemlja sploh rodovitneja narediti in na nji več pridelati.

Kako se pa to zamore hitreje doseči, bomo tu še povedali pripomočke že za to leto.

1. Koruza (turšica, debelača) je med vsim žitom naj več vredna. Priporočamo jo že veliko let in prepričali smo se, da tudi v merzlejših krajih dobro plenja. V goratih krajih naj se ji odločijo sončni in vetrov bolj obvarovani kraji, in za seme naj se vzame tista sorta, ki bolj zgoodej zori in je drobnega zerna. Ne bomo nadalje razlagali, da ni nobene fruge, ktera bi kmetovavcu toliko vergla kakor turšica, in da ravno s tem, če bi se prav veliko turšice sadilo, bi bili naj bolj lakote in dragine obvarovani, zlasti ako bi med koruzo še zgodnji fižol ali zgodnji bob sadili. Kmetom, ki nimajo veliko zemlje, moramo to posebno živo priporočati, ker fižola ali boba se med turšico 6 do 12 vagánov na oralu (johu) pridela.

2. Noben sad ni od kmetovavcov dosihmal tako zanemarjen bil kakor laška ali papeževa repica (Topinambur), čeravno smemo reči, da ni sadú, ki bi bil tako s slabo zemljo zadovoljen kakor je ta repica; ona rodi na zlo pešeni, pusti zemlji obilno, če se ji zemlja le saj naj manj za 1 čevlj izorje, da zamore s svojimi koreninami se razširiti. Če tako pusto zemljo globoko orjemo, in kadar pervikrat papeževo repico sadimo, k vsaki enmalo gnoja veržemo, zamoremo tudi na takih zemljiših kaj pridelati, na katerih dosihmal ni nič rastlo. Res čudno je, da pametni možje zamorejo po ptujih sadovih: po makvi, papiti, dioskoreji ali jamsu, po asfodilu hrepeneti, — to kar imajo pred nosom, pa zanemarjati!

Prašajmo umne kmetovavce: kateri sad sterpi tudi čez zimo na polji? ktereга zamoremo spomladi, kadar koli ga potrebujemo, iz zemlje vzeti, in je za ljudi in živino dober, tudi za žganjarije pripraven in se sam po sebi množi? — in dobili bomo odgovor, da noben drug kakor laška ali papeža repica.

3. Skušnje so poterdile, da bob med krompirjem se kaj dobro obnaša, da varuje krompir bolezní, uši se pa na taciñ njivah tudi boba ne lotijo. Okrogli bob (konjski bob) je veliko bolji in tudi tečniši od plošnjatega (svinjskega boka), tedaj naj se okrogla sorta sadi.

4. Seme pri vsih pridelkih večkrat preminjati, posebno pa seme jemati iz taciñ krajev, kjer se kak sadež posebno dobro obnaša, je pravilo (regelca), ktero naši gospodarji, razun lanú in detelje, še vse premalo obrajtajo, čeravno bi lahko spoznali, da z večkrat premenjenim semenom se dajo obilniši in boljši pridelki doseči.

5. Kako silo dobra je drenaža za mokre zemljiša, ne učé le skušnje na Angležkem, temuč tudi na Francozkem, v Belgii, na Pruskem, Austrijanskem itd. — al nikjer se ta koristna poprava tako počasi ne razširja kakor v Austrii, ker le posamni posestniki večjih zemljiš so dosihmal svoje močirne zemljiša drenažili in tako njih rodovitnost pomnožili. So res mnogi zadržki, ki overajo to veliko

veliko dobroto kmetijstva, al vsi zadržki se dajo odpraviti, če je le resna volja za zboljške poljodelstva. Gospodarske (kmetijske) družbe zamorejo o tem naj več storiti, če vdinjajo inženire za drenažo, če se učenci kmetijskih šol tega učé, če skerbé za napravo drenažnih mašin in izdelovanje drenažnih ceví. Gospodarske družbe zamorejo na ti poti več doseči, kakor če izdajajo še tako obširne popise tega, kar se je govorilo v dolgočasnih zborih, — tudi razstavljanje živine na ogled, darila (premije) za naj lepšo živino in marsikaj enacega je dosihmal še prazna slama. Živinoreja se bo povzdignila brez razstavljanja, brez ogledovanja in brez premij, kadar bo dobre klaje dosti; dokler pa imajo gospodarji za svojo živino premalo klaje in še to kislo, tako dolgo bojo le mlinarji, olarji in žganjarji se šopirili s svojo živino pri očitnih razstavah in premije vlekli, drugod pa bo hiral živinoreja in leto za letom bo šlo 5 milijonov gold. za klavno živino in 3 milijone gold. za sirove kože v ptuje dežele iz našega cesarstva.

6. Kadar je slabo vreme za senó in otavo, kaj počnejo večidel naši gospodarji? Roke deržé križem in tožijo in godernjajo, da je letina slaba. To je vse. Da bi pa mislili, prevdarjali in delali, in da bi pomanjkanju klaje v okom šli s tem, da bi sejali ječmena, koruze, prosa, metelke (lucerne ali nemške detelje), da bi sadili buč, graha, repe itd., — na vse to pa le malokdo misli. Rež je kaj dobra klaja, če se pokosi, kadar začne v klasje iti, in se potem s slamo v dolgo rezanco izreže. Če se košata rež (Staudenroggen) od srede augusta do srede septembra seje, se dá še tisto jesen za klajo pokositi ali pa je za ovce obila paša. Če smo njivo dobro pognojili, kjer smo rež za klajo sejali, zamoremo na njo prihodnje leto mesca majnika turšico saditi, in potem takem bomo klaje pridobili, da bo kaj, in ne ene žetve nismo zgubili.

Buče in metelko (nemško deteljo) za živinsko klajo naši gospodarji še vse premalo porajtajo. Res je, da buče hočejo imeti naj več gnoja, — al od nobenega sadú se na pusti zemlji z malo gnojem toliko ne pridela kakor buč. „Se mešate — utegne kdo reči — da sedaj ravno narobe pravite, kar ste pred rekli“. Ne! To je takole: Bučne peške se sadé po 6 čevljev na dolgo in široko saksebi iu v vsako jamo se dene 5 do 10 funtov mastnega gnoja. Recimo, da iz ene sadíke izraste le dvoje buč po 40 funtov, tedaj se na oralu pridela 3200 buč, ki vagajo 128,000 funtov ali 1280 centov, ktere so bile pridelane z 80 ali 100 centi gnoja. Kdor je potoval po doljnem Štajarskem, je lahko zapazil velike kupe buč poleg hiš; one so živež prešičem in govedom, ljudje jih jejo okisane kakor kislo repo, peške nabirajo, lušijo in delajo dobro olje iz njih. Štajarski gospodarji so mojstri v pridelovanju buč in njih rabi, zato ker so se do dobrega prepričali, kako koristne so, — ker vejo, da se med koruzo dobro obnašajo, pa tudi same sajene na pusti zemlji z malo gnojem naj večje pridelke donašajo. (Dalje sl.)

Potovanje po okrajnah natoroznanstva.

Železo.

Železo je najbolj znana, najbolj koristna, pa tudi naj bolj razširjena kovína na zemlji, ker je potrebujejo vsi

ljudje: kmetje, obertniki, umetniki. Tudi se nahaja železo povsod, na zemlji in pod njo, v vodi, v zraku, v rastlinah; celo v človeškem in živalskem telesu ga je trohico najti. Poznali in obdelovali so ga že starodavni narodi, ter so iznajdbo obdelovanja njegovega pripisovali bogovom ali imenitnim možem, ktere so — kot velike dobrotnike — po božje častili. Tako je bil nekdanjim Grekom Vulkan tak iznajdnik; Frigi so menili, da ga je iznajdel Delas, Egipčani pa Fta, Kreti pa so terdili, da prvi so bili Ciklopi, ki so železo poznali ter ga obdelovali.

Največ potrebnega železa tiči v naročji zemlje. Krajine, v kterih se nahaja, so železoviti rudniki; železno rudnino kopljejo rudarji; izkopljeno raztopé potem v levarnicah. Raztopljeno to železo pa ni še čisto, ampak ima mnogo drugih stvari primešanih, zato je mu pravijo nečisto ali sirovo železo (Roheisen). Ima namreč v sebi še nekaj ogelca, kiselca, mnogokrat tudi žvepla, fosfora, kremenine itd. Tako železo je bolj ali manj svetlo ali tamno, sivkljato, kerhko ali terdo, drobnnozernato v prelomu, jarno, le malo magnetično, ter je raztopljivo samo po sebi; se dá tedaj raztopiti, ter je potem lito železo (Gusseisen). Rabijo ga za nebrojno kmetijsko, obertniško in drugo orodje. Če se vnovič pretopi, da se večji del ptujih obstojnih deličev sožge in izverže, potem pa večkrat predela pod težkimi kladvi, da se kovnine delca čedalje bolj približujejo sebi, se železo čisti ter premeni se v železo v palicah (Stabeisen). To je belo-sivkljato, svetlo, gladljivo, pa terdo, da iskre daje, pa je vlečljivo, raztegljivo, da zamoremo v las tanko svilo ga vleči; ima še vedno nekaj z ogelcom zmešanega pa tudi žveplenega železa v sebi.

Jeklo je požlahnjeno železo. Je svetlo-sivo, tankozernato v prelomu, sila terdo pa vendar šibko in raztegljivo. Dobivajo ga od jeklovitih rud „jekleno kamnje“ imenovanih, ktere raztopijo, ali pa po posebnem obdelovanji sirovega in kovaškega železa. Najbolje jeklo je angleško, potem štajarsko, potem švedsko in benečansko. Jeklo je jako imenitna tvorina za mnogo obertniških priprav in orodov, za stroge itd., ktere imajo ali prav terde, ali pružive (elastične), ali oboje biti, terde namreč in pružive. Tudi utegnemo jeklo tako predelati, da prevaga ta ali una teh lastnost, kakor je potrebujemo. Največ jekla potrebuje se za rezavno orodje, za kose, nože itd., v kterih izdelovanji slovijo posebno štajarski in avstrijski obertniki. Na Avstrijskem se napravlja toliko jekla, da ga je dovelj za domačo potrebo in ga odpeljejo tudi v ptuje kraje na leto blizo 75.000 centov, in do 90.000 centov kós, serpov in rezalnega blaga sploh. Posebno gré jeklenine veliko v Moldavijo, Valahijo, na Turško in čez morje v Ameriko celo.

Bolj ali manj čisto železo pada včasih iz podnebnega zraka. Tako je padel v letu 1751 pri Zagrebu kos 71 funtov težkega železa na zemljo. Veliki komadi čistega železa nahajajo se tudi tu pa tam nad zemljo. Tako so najdlji ljudje v Severii 1400 funtov težko železno gromado; na Meksikanskem v Ameriki grudo 20 centov težko; v Brazilii kepo 300 centov, in v Luzijani 3000 centov težko gromado.

Najti je tudi železo v vodi, posebno v podzemeljskih rudnih vodah. V njih ga je primerno le malo, pa kaj tanko razkrojenega in ogljikislina primešanega. Take vode imenujemo železovite zdravilne vodé; v nekterih boleznih so čudovite moči. (Dalje sledi.)

Starozgodovinski pomenki.

O istrijskih božanstvih.

II.

V prvem spisu ¹⁾ sem rekel opiraje se na Justina in na kolhiško božanstvo Aia — Eia, da so stari Istrijanci

¹⁾ V tem spisu se je vpletel tiskarsk pogrešek in sicer na strani 22. v predzadnji versti, kjer se zadnja beseda „tudi“ mora glasiti „terdi“.

bili Kolharji, ktere je Herodot ¹⁾ zavoljo njihove tamneje kožne barve in kodrastih las razglasil za potomce (naslednike) Egipčanov. Posedovali pa so Kolharji v starih časih zemljo kraj zapadnega žala Ponta euxina in kraj reke Phasis. Gori od njih bliže proti Kaukazu so bili medoperziški Sindi, zato se je ta pokrajina tudi velela: regio Indorum ali kaukaška Indija. Potomci teh Indov, ali, da bolje rečem, soplemeniki teh Indov so bili Heneti ali Veneti, kteri so pod Antenorom naselbino poslali v okrožje današnjih Venetk. Bili so toraj Heneti zapadno-ariški rod, kakor tudi paflagonski Veneti in njih sosedje Kapadočani, od kterih Herodot in Polybi pravita, da je njihovo ime perziško ²⁾. Učeni Benfey („Ueber die Monatsnamen einiger alten Völker“ str. 116.) misli, da je Kapadocija to, kar zendiška Hvaspadakhja, kar pomeni „zemljo dobrih kónj“. Konji starih Venetov so že za Homera sloveli zavoljo svoje jakosti.

Od Kolharjev pravijo, da so se za Sesostrisa (okoli 1400 pred Krist.) iz Egipta ondi naselili, vendar se meni dozdeva, da Kolharji niso neposredni temu posredni potomci Egipčanov, in da so bili Feničani. Ker pa po jeziku in po kervi so Feničani z Egipčani sorodni, kar tudi Genesis potrjuje, znabiti da je enakoličnost ta zmotila Herodota, da je mislil: Kolharji so Egipčani.

Feničani so prišli ob ravno tisti dobi iz Kanaana v Cyprus, v Kreto, Karijo, Thero, Pronectos in v Pontus ³⁾. Nahajamo jih v Bythinii v mali Azii, na Thasos-u, Euboei, Kytheri in v Thebah ⁴⁾, ker je zmešan rod Kadmejcev — feniško-pelazgiški — nastal, in sicer okoli leta 1500 pred Krist. ⁵⁾. Po Timäos-u so se obrezani Kolharji tudi na otoku Korkyra in po keraunskih bregovih naselili ⁶⁾. Ako so zamogli do Korkyre priti, tedaj tudi v Istrijo, in tako spet Justinova velja, da so Istrijanci bili Kolharji; njegovo terdilo tedaj ni basen, kakor gosp. Kaspar Zeus misli. Kolharje imenujejo stari pisatelji obrezane. Obrezovanje pa je posebno pri semitiških rodovih bilo v navadi. Že učeni pater Calmet ⁷⁾ je poskusil dokazati, da so Kretarji bili s Filistejci sorodni, in da Kreti pomenjuje naravnost obrezani, od semitiškega chrath, urezati, obrezati. Ako pa so Kretarji sorodni s Filistejci, tedaj tudi s Feničani in posredno z Egipčani, in to sorodnost so si stari zmiraj mislili. Tako Rabbi Benjamin iz Tudele ⁸⁾ očitno piše: „V Kreti so Egipčani stanovali“. Tudi bogočastje Kretarjev kaže na egiptiško sorodnost, na priliko, njihov labirint, ime njihovega peklenkega sodnika Minosa, kteri se v Egiptu Menes veli, in je tam prvi kralj bil, kakor Minos v Kreti; bikova podoba njegovega sina Minotaura se najde spet v egiptiškem Mnevis-u.

Kolharji so toraj bili semitiškega debla in posredno sorodni z Egipčani, neposredno pa s Feničani, zato se mi dozdeva, da istrijski božici Isia in Ika niste drugi kakor Asia in Ogka. V kolhiški božici Asia so Argonauti spoznali svojo gerško Atene ⁹⁾, in Pausanias piše, da se je pri Feničanih Atene še tudi velela Siga ali Ogka ¹⁰⁾. Samoglasniki se tudi v semitiških narečjih spreminjajo in tako je iz Asia lahko postala Isia in iz Ogka Ika.

¹⁾ Herodot II., 104.

²⁾ Herodot VII., 72, Polybi pri „Konstant.“, Porphyrogen „de Them.“ II.

³⁾ Apollod. „Biblioth.“ 1—4.

⁴⁾ Pherekydes str. 111 edidit Sturz.

⁵⁾ Zato že Herodot (V. 59) omenja Apollona Esmuna, kterege feniška mitologija pozna.

⁶⁾ Timäos XXXIX edidit Göller.

⁷⁾ „Biblisch. Untersuch. 2. Ausg., Theil IV., übersetzt von Mosheim.

⁸⁾ Glej Meursius „Creta“ str. 13.

⁹⁾ Pausanias III., 24. §. 5.

¹⁰⁾ Pausanias IX. 12. §. 2., Lycophron „Cassandra“ 658.

mnogokrat slabo delo svojim „kundom“ zmiraj dražje zaračtuje. Takim mojstrom nova postava nič krivice ne bo storila, jim je spodobna, zakaj lepo, prijazno zavezo in rokodelsko bratovščino je večina rokodelcev že zdavnej sama opustila in razderla. H.

Potovanje po okrajnah natoroznanstva.

Železo. (Dalje.)

Domovina železa je vesoljni svet. Posebno veliko ga je v Austrii in v Švedii. Kar avstrijsko carevino zadeva, je železa največ na Štajarskem, potem na Českem, Koroškem, Ogerskem, Moravskem in v Šlezii, na gornjem in doljnem Avstrijskem, na Krajnskem, Tiroljskem, v Galicii in v vojniški granici *). Koroško in štajarsko železo slovi pa od starodavnih časov najbolje med vsim; tedaj so ga vozili ter ga vozijo še dan današnji veliko v ptujino, posebno na Angležko.

Pridobiva se pa sila veliko železa. V Evropi pridelejo na leto blizu 30 milijonov centov sirovega železa, čigar vrednost (cent po 2 tolarja in pol prerajtan) že v tej prvi podobi 75 milijonov tolarjev znaša, memo tega, da v Ameriki vse zlato pa srebro, katero prideldajo na leto, le redkokrat 80 milijonov tolarjev doseže, čeravno je funt zlata 150krat dražji, kakor cent sirovega železa. Povikšuje se pa cena železa, kakor bolj se kovina obdeluje ter za mnogo potrebno orodje dogotavlja.

Ni je pa kovine na zemlji, da bi toliko koristila kot železo. Da se ga dan današnji veliko veliko več potrebuje od nekdanj, to je lahko zapopasti iz večjega občnega blagostanja in obširneje trgovine, in ker kmetijstvo in obertnost napredujejo čedalje bolj.

Posebno se porabi pa zdaj več železa, ker napravljajo čedalje več izdelkov iz njega, za katere so nekdanj jemali les in kamnje. Omenjamo tukaj le železnih ognjišč, pečí, dimnikov, katerih nahajamo zdaj skorej v vsaki hiši; tudi delajo iz železa police in vsakoverstno podnožje, kakor postelnjake, okinjake, obóknice, rešetke itd., in v pohištvi, ktere hočemo nevarnosti ognja varovati, celó stopnice in podstrešje iz železa. Tudi kuhinsko posodo in pohištje sploh, in to prav lično in terpežno napravljajo iz litega železa.

Že od davnej izdelujejo največe mostove, velike ladije, pa v najnovejši dobi posebno velikanske paraplove iz železa. Povsod rabijo ceví iz litega železa za vodovode, sisalke in slične priprave, ker terpijo delj časa; še več upotrebujejo pak železnih ceví, kar so vpeljali svečavo z gazom in kurjavo s parom. Celó konopljo namestuje zdaj železo. Namesto debelih pa okornih konopljenih verví napravljajo zdaj železne vožeta, ktere so bolj tanke pa terdneje in ceneje od unih, ter se dajo lagljeje popraviti, ako so bile poškodovane. (Konec sledí.)

Natoroznanstvo in ljudska omika.

Spisal Šimen Šubic na Dunaji.

5. pismo.

Dajva, dragi moj, na dalje pogledati: kako da je nauk svete vere in kako da so pa tudi natoroznanske vednosti pri izreji otrok potrebne.

Kakor je nam treba jezika, da se z ljudmi razumljamo, tako je nam treba vere, da se po nji ravnamo v vsem djanji. Jezika se že otrok od matere toliko naučí, da zamore govoriti; ona mu pa tudi daje perve poduke v veri; ona ga uči, naj bode hvaležen Bogu za dobrote njegove, ki jih vsaki dan vživa. Ljudje in stvari, ki jih vidi krog sebe, se otroku prikupljajo ali pa ne, kakor se mlademu duhu priležejo;

on gré z veseljem, kamor ga peljejo oči, uhó, ali pa okus; kjer kaj sliši ali vidi, tam je kaj za-nj. Draga mu je živinica; rad ima tičice, ki mu pojó; rad skače po trati in terga cvetlice; kar ogleda novega, hoče, da bi mu dali, da bi tudi on imel, kar drugi imajo; kamor pride, poprašuje ljudi po tem imenu. Ko pride do stoječe čiste vode, gleda vés zamaknjen v mirno vodo; v nji vidi drevje, ki raste ob kraji, pa ga vidi z verhom navzdoli obrnjenega; v nji vidi nebo in megle, ki plavajo po nebu, — in ko bližej stopi, vidi tudi samega sebe. Rad bi se prepričal, rad bi ošlatal, česar mu kažejo oči. Steguje se po ticah, ki po zraku letajo in prepevajo; ribice, ki jih je vidil v vodi, ki so tako urno sem in tje smukale, hoče doma imeti; on terga cvetje z dreves in se ponaša z nježnimi vejicami; on ogleduje drevje in skače in trese, preden je še sad zrel. Mlado serce je rado v družbi z mlado natoro. — Glej! ko je vidil mlinške kolesa, si je koj mlinček napravil; ko vidi konje in vole vprežene, misli, da mu more muha ali keber tudi to storiti, vpreže jih za slamico in goni, da vlečejo in fercé. Ko nalletuje dež in ko se delajo kapči po vodi, jih lovi, pa nima nič prijeti ter se umakne in gleda kako po vodi skačejo, — praša kaj je to? — pravijo mu „kapči so“. Mavrica se napravi na nebu; z enim koncom sega v grapo ali v potok; spet se ji čudi in poprašuje, kaj je to, kdo je tak most naredil? — pravijo mu mavrica je, „vodo pije“. Iz oblakov se bliska; on spet praša kaj je to? — svaré ga, povedati mu malokdo kaj vé; ko se strela potegne iz megle, ko gromí, da se vse trese, spet sprašuje pa se trese, ker mu pravijo „Bog se krega v oblakih, ker otroci ne bogate“; ko pride toča s ploho se ozira, od kodi pride in praša: kdo jo dela? — pravijo mu „copernice“.

Naj se godí, kar koli, mladina hoče vse vediti: kaj da je, in od kod da pride. Bodi pa Bogu milo! da ji le malokdo pravi odgovor dati zamore. To pa, kar sliši v mladih letih, se prime mladega serca. Dostikrat se menijo stareji ljudje, kako je kak fantiček že starega človeka osramotil, ker je prašal za take reči, ki niso na-nje mislili; niso mu vedili, kaj odgovoriti. Kdor je spošten, raje naj ne reče ničesa, raje naj pové le samo ime; saj je mladina že z njim zadovoljna, da le napčnih zapopadkov v mlado serce ne cepi. V prvih letih še človek ne more nič presoditi; bistri se otročnost z radovednostjo; vse se prime mladine kar sliši in vidi. Če tedaj hočemo, da bo mladina hodila po pravih potih, je treba, da jo nauk svete vere soznanja s Stvarnikom, ki skerbí za vse stvari, ki je vse modro napravil, ki ji pové, da se vse godí po božji volji. Keršanska vera jih ima podučiti, ktere dolžnosti ima spolnovati do Boga in do bližnjega; ona ji mora pokazati, kaj ji je Bog dal, da se more mladina Bogu bolj in bolj približevati; pokazati mu mora, da je Bog človeka postavil za gospodarja tega sveta, in kako da si vse po svoji pameti k dobremu obrniti mora; pokazati mu mora, da stojé človeku dve poti od-perte in da ima vsak prosto voljo si zbrati, katero si hoče: ena pelje k dobremu, druga k hudemu. Zdaj naj se pokaže mladini, da človeka svet rad zmoti, da si zbira, kar mu je ravno za časno življenje prijetno, pa ne prevdari, ali ga bo k dobremu peljalo ali ne. Tukaj se mu mora iti na roke, kako da naj v življenji presojuje, preden kaj storí, kako bo spoznaval, kam ga bo peljalo početje. Druga potreba pa tirja tiste pripomočke, ki mu spolnejo želje žive radovednosti, in ki mu očitno kažejo, da je Bog res vse tako modro vstvaril, da vse na prečudno vižo ohranjuje in da skerbí za vse z enako ljubeznijo. Le-te pripomočke mu pa daje natoroznanstvo v roke. Natoroznanstvo ga uči spoznavati, kar mu je bilo pred nezapopadljivega; mu odgovarja na vse vprašanja, ki jih je že otrok iz nedolžne radovednosti stavil. In zdaj vidi, kako prečudno je stvarjenje; on previdi natanjčne zveze, ki derzé od mertvega kamnja po rastlinstvu in po živalih noter do človeka; pred je le veroval ua modrost božjo, zdaj jo je povsod sam v stvarjenji zazpil, zdaj je vsega prepričan. In ko vzdigne oči gori na

*) Pravi zaklad železa je na gornjem Štajarskem tako imenovani Rudnik (Erzberg), iz katerega na leto blizu 500.000 centov plošč (Flossen) dobivajo. Da je ta gorski blagoslov sila važen, je očitno po prerajtvi, da v tem hribu je železne rude najmanj za 1000, morebiti še celó za 2000 let dovelj. Pis.

gospodarske, obertnijske in národske.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

V Ljubljani v saboto 2. februarija 1856.

Pametnik za mlade kmetovavce *).

Sostavljen je ta pametnik ali spomnjež tako, da od vseh naših domačih pridelkov pripoveduje: kako dolgo njih seme kaljivost obderži, — kakošno zemljiše se jim prileže, — kdaj je čas setve — koliko semena je treba na oral (joh) zemlje — in kako globoko naj seme pride pod zemljo.

Pšenica zimna. Kaljivost semena skozi 3 ali 4 leta.

Zemlja: močna, debela, dobro zrahljana, dobro gnojena. Čas setve: v merzlejih krajih pred, sicer pa 14 dni pred sv. Mihelom ali k večem 30 dni po sv. Mihelu. „Deni me v blato, pa ti bodem dala zlato“ — pravi stari pregovor. Semena za oral zemlje se potrebuje 2 do 2 vagána in pol. Kolikor ložeje je zemlja, toliko globokeje mora seme v zemljo priti; če je za 2 ali 3 pavce pokrito, še kalí.

Pšenica jara. Kaljivost semena skozi 2 do 3 leta.

Zemlja kakor pri zimni. Čas setve se ravna po kraji; seje se mesca sušca pa tudi še malega travna. Zemlja, če je lahka, zna seme pokrivati 3 do 4 pavce, težka pa le 2 do 3.

Rež zimna. Kaljivost semena skozi 3 do 4 leta.

Zemlja: lahka in puhla, drobna, plevéla očišena. Čas setve: 14 dni pred in 14 dni po sv. Mihelu, v merzlejih krajih pa že konec velikega serpana. „Deni me v suho, da boš pri kruhu“ — pravi star pregovor. Semena se potrebuje 3 vagáne in tudi čez. Zimne reží in dobro globoko pod zemljo djati, le za poldrugi ali poltretji pavec; povleči pa se mora dobro.

Rež jara. Kaljivost semena skozi 2 ali 3 leta.

Zemlja: močna, gnojena, rahla. Čas setve: mesca sušca do srede malega travna; pozna setev redkokterikrat dozori; kolikor pozneja setev, toliko več slame pa manj zernja. Seme mora plitvo pod zemljo priti, poldrugi do 2 pavca.

Ječmen zimni. Kaljivost: 3 do 4 leta. Zemlja:

močna, dobro obdelana in dobro pognojena. Čas setve od konca velikega serpana do sv. Mihela in še pozneje. Semena: dva in pol do 3 vagáne; ječmen naj se seje raje gosteje kakor prereditko. Zemlja naj ga plitvo pokriva: pol pavca do poldrugi pavec.

Ječmen jari. Kaljivost: 1 do 2 leti. Zemlja kakor

pri zimnem. Čas setve: za veliki dveverstnati ječmen mesca sušca do konca malega travna, za mali štiriverstnati do konca rožnika. Tudi jari ječmen se mora plitvo sejati kakor zimni.

Oves. Kaljivost: 1 do 5 let. Zemlja mu je skor vsaka

ljuba, na močnem, dobro zoranem svetu naj bolje plenja; mokroto ljubi. Čas setve: konec sušca ali perve dni malega travna, mesca majnika sejan dá več plev kot ovsa. Semena: 3 vagáne. Plitvo mora pod zemljo priti, 1 do poldrugi pavec.

Koruza. Kaljivost do 5. leta; za seme se vendar naj raje jemlje koruza preteklega leta. Zemlja: močna, dobro obdelana, dobro gnojena. Sadi se malega travna, tudi izzačetka majnika, činkvantin za 4 do 6 tednov pozneje. Semena: 1 ali poldrugi vagán. Zemlja ne smé semena predebelo pokrivati, debelozernato za 2 do 3 pavce, činkvantin za poldrugi do 2 pavca.

Prosó. Kaljivost 1 do 2 leti. Zemlja: lahka, puhla, čista, tudi pešena; sterpi naj več suše. Čas setve: ko se ni več mraza bati: malega pa tudi velicega travna. Semena: pol vagána. Se ne smé močno povleči; če se je suše bati, naj se setev povalja; čez pavec ne smé pod zemljo priti.

Ajda. Kaljivost: 2 do 3 leta. Zemlja: dobro obdelana praha; v gorkejih krajih zmiraj kot drugi sad na dobro povlečeno sternišče po pšenici in reži. Čas setve: 8 dni pred sv. Jakobom; prezgodna ne plenja, prepozno slana posmodí. Semena: 2 vagána. Precej globoko, pa vendar ne pregloboko naj se spravi pod zemljo, 2 do 2 pavca in pol.

Fižol. Kaljivost do 6 let. Zemlja, kakor za vse sočivje, čista, globoko zorana, dobro pognojena, pa vendar ne predrobna. Sadi se visoka sorta izzačetka malega travna, pertlikovec konec malega travna do srede majnika; ki se pozneje sadi, ga poletinski dež rad pokonča. Semena: poldrugi vagán. Pod zemljo naj pride 2 do 2 pavca in pol.

Bob. Kaljivost do 6 let. Zemlja kakor za fižol. Sadi se konec sušca do sred malega travna. Semena: poldrugi vagán. Pod zemljo naj pride za 2 do 3 pavce; v lahki zemlji mora globokeje priti kakor v težki.

Grah. Kaljivost skozi 4 do 5 let. Zemlja kakor za fižol. Zgodnja sorta se sadi konec sušca in mesca malega travna; če pa je zemlja mokra, naj se sadi še le velikega travna, kadar se sadi pozna sorta. Semena: 2 vagána. Grah se mora dobro zavleči, vendar ne čez 2 pavca pod zemljo spraviti.

Leča. Kaljivost 2 do 3 leta. Zemlja kakor za fižol, pa bolj drobna in sprašena. Sadi se kakor grah. Semena: 2 vagána in pol. Pod zemljo naj pride le k večjem poldrug pavec, pa dobro naj se zavleče.

(Konec sledi.)

Potovanje po okrajnah natoroznanstva.

Železo. (Konec.)

Največ železa potrebuje pa dan današnji izdelovanje stróg ali mašin in železnic. Skorej vse terpežne stroge delajo zdaj iz jekla in železa, ter napravljajo vsako leto sto in sto parostrojov, valjakov, preš, pihál in vreten. Močne mlinske in druge kolesa, male in velike, lijejo sploh iz železa. Tudi skorej vse stroge za tkanje in predenje, kakor so statve, preslice, kolovrati itd. napravljajo iz železa, ali dajo jim saj železno podnožje, ker take mašine potrebujejo manj prostora od lesenih, pa terpijo dalj časa od unih.

Koliko železa je za železnice treba, se lahko prevdari iz tega, da ena nemška milja (to je: dve uri hodá) dolge dvojne železne ceste potrebuje blizo 12.000 centov

*) Vzeli smo ta „pametnik“ iz novih kmetijskih bukev, ki jih je naš roják gosp. J. Magister na Dunaji na svetlo dal v nemškem jeziku pod naslovom „Zeitgemässe Güter-Organisirung“. Sostavljen je po sicer znanih skušnjah tako pripravno, da bi utegnil mladim kmetovavcom in učencem kmetijstva prav v prid biti; tam pa tam bojo pa morebiti tudi starejši gospodarji kakošno podučno zernice v njem našli.

kovaškega in 6000 centov litéga železa. Koliko železa gré pa še v orjaške hlapone, vodnjake, vozove itd.! Kdor pogleda na zemljovid in vidi velikansko železno mrežo prepreženo čez Evropo in velik del Amerike, bo lahko presodil, da sila veliko železa ima to obširno omrežje v sebi in na sebi.

Tudi neusmiljena vojska orožuje in bojuje se s terdim železom, ter potrebuje veliko te kovine za razno vojno tvorivo.

Nasproti je pa tudi v ozdravljenje mnogih bolezin vstvarila blagodarna narava imenitno železo. Iz tamnega naročja zemlje kipé namreč po mnogih krajinah obilni zdravilni studenci, ki peljejo železne drobce seboj; iz teh blagovitih vrelcov pijejo mnogi bolniki: blede device in oslabljeni mladenči; pa lej! v blede lica devotk vliva se lepa rudečina, in v medle ude mladenča povračuje se nova jednolena jakost.

Blagor tebi tedaj, dar božji, dobrotno železo! Ti si vredno, da te slavijo vsi narodi; kajti več koristiš ti človeškemu rodu kakor drago pa mamljivo zlato. Sloviš pa ti, hasnovito železo, posebno v prijetnih opravilih mirú: ko se bliščiš na kmetovem plugu, ki terdo zemljo rahljá in jo rodovitnejo napravlja, ali na kosah in serpovih, kadar se sučejo na travnikih ali v zernopolnem klasovji!

Blagor ti, koristno železo! Vse umetnije, ktere lepšajo naše življenje, hvalijo in slavijo tebe kot najimenitnejši plod domačih gorá. Praksitel in Kanova nista srebernega ali zatega dleta rabila, ko sta iz terdega marmeljna diha-joče podobe dletila, ampak upotrebovala sta železno orodje za izdelovanje neumerjočih umotvorov svojih. Ne mogle bi se ne krasne poslopja, ne kraljevi gradovi, ne veličanski hramovi za božje častje dvigati v stermeče podnebe, ko bi tebe ne bilo, mnogo porablivo železo! Kaj pa, ko velike ladije jadrajo po vihnem morji in tamni oblaki pokrivajo sinje nebó — kdo kaže samotnemu mornarju pravo pot po nezmerni morski puščavi? Ti si, majhna železna igla, ktera ga viža na brezpotni ogromni planjavi; ti si v vihnih nočéh mu edini pomogljaj, ki mu razodeva, na kateri krajini svetá da je, in ktere zvezde se nad njim lesketajo na nebeškem oboku.

Blagor tebi in dika tedaj, imenitno železo! Prepevali pa slavili so tebe že pesniki starodavnega veka; dandanašnji pak oznanujejo slavo tvojo nebrojne koristne mašine in umetne naredbe, najglasneje pak in neprenehoma noč in dan razlegajo slavo tvojo iz železnih pers sopeči hlaponi, ki z dolgo rajdo vozov od enega kraja svetá do drugega derdrajo, čez višave letijo, skozi hribe gromijo kot veličastni posredniki tergovine in blage omike.

J. Šubic.

Starozgodovinski pomenki.

O istrijskih božanstvih.

II. (Konec.)

Vendar, ker Bopp ¹⁾ terdi, da, so se litvansko-slovanski jeziki od azijskega bratovskega pred ločili, kakor se je razcepilo azijsko deblo našega jezikovskega okrožja v medoperziško in indijsko betvo, so tedaj Pelargi in Iliri pozneje prišli v Evropo, kakor Helleni, umbrsko-opiški rodovi, Kelti, Germani in Litvo-slovani. Medoperziške ali iranske Ilire nahajamo v starem svetu od Morave do iztočnih okrožij jadranskega morja in do ustja reke Pada. ²⁾ Naj imenitniše betve so bili: Makedonci, Epiroti, Liburni in Veneti; manje betve pa so: Talauntii, Pyraeii, Parthini, Buliones, Autariatae, Dardanoi, Ardiaioi, po nekterih pisateljih tudi Fokunates, Breuni, Genauni nad Isarkom. Zeus jim prištevá tudi Panonce, vendar upam, da bodem s terdnimi dokazi sprical, da so bili Panonci in sicer le sledeči panonski rodovi: Breuci, Latovici, Acali, Arabisci, Coletiani, Colapiani, Segestani in Ose-

riates plemena slovenske. ¹⁾ Motijo me še Dalmatae, kateri mi večjo sorodnost razodevajo s Panonci, kakor z Iliri. Že sem preklical nekdanje svoje mnenje o slovenšini Ilirov in Venetov ²⁾, v ktero so me zapeljali učeni možaki; vendar to še enkrat storim z besedami visokoučenega Otfrieda Müller-a, kteremu se je enaka godila, kakor meni, ko je preiskaval zgodovino narodov, kateri so nekdanj stanovali na ilirskem polotoku. Zavoljo nekterih zmot sta učenega pisatelja dva zlobna kritikarja Dr. Lange in Geheimerath Schlosser neusmiljeno prijala in vso njegovo sostavo (system) podreti hotla. Vendar jima to ni obveljalo; sostava se je obdržala, zmote pa je O. Müller s tem lepim predgovorom popravil: „Der Verfasser beeilt sich diese Verbesserungen in das Publikum zu bringen, indem ihm noch, wie dem zuerst auftretenden Schriftsteller, jeder Fehler, sei es, dass er ihn selbst gefunden, oder durch dessen Nachweisung ein anderer seinen Dank verdient hat, wie ein Stein auf der Seele liegt, den er nicht durch die gewöhnlichen Entschuldigungen: „Dergleichen kann auch dem Besten passieren“ abwälzt, sondern sich selbst aufrichtig gesteht: „hier hättest du vorsichtiger, fleissiger, wachsender sein sollen“ ³⁾. Und wie oft preist er den glücklich, der im beschränkteren Kreise sich haltend jeden seiner Schritte aufs reiflichste überlegen kann.“ ⁴⁾

Tudi polje, na ktereга obdelovanje sem se jaz podal, je neobmejeno — neskončno široko; zato vsakemu hvalovém, kateri me temeljito podučí, ne pa samo z praznimi opazkami brez vseh dokazov. Utegnil bi me kdo zaverniti: zakaj pa pred reči natisniti dajaš, dokler jih nisi dobro preduhtal? Temu odgovorim, da iz dvojnega vzroka tako delam: 1) ako bi me mili Bog pred k sebi poklical, preden bi mogel dovršeno delo na svetlo dati, da prihodnji preiskovavci dobijo naznamljano pot, po kateri morajo iti do virov stare naše zgodovine; 2) da po podučeni drugih vidim: ali sem na pravi poti ali ne? Dosti učenih mož mi je že poterdilo, da je pot prava; upam toraj, da se moj sistem ne bo poderl, akoravno tam pa tam se bodo zmote našle. Slovenski zgodovini pa že sistem prinaša neskončno veliko korist.

Davorin Terstenjak.

Ogled po svetu.

Kmetiški stan na Rusovskem.

(Dalje.)

Rodovitnost rusovske zemlje je znana. Jo je enkrat solnce pregrelo, kar se pa redko pred aprilom zgodi, se vidijo čuda. Oranje, setev in žetev je v štirih mescih pri kraji; po različnosti podnebja tu enmalo prej, tam enmalo poznej. Z vinorejo se le v naj bolj južnih krajih pečajo, ker v družih krajih že v začetku oktobra, včasih že zadnje dni septembra, zopet neprijetno vreme nastopi, in gorkota se mrazu umikuje.

Pervi sneg je kmetu znamenje, da so prazniki poljskih del nastopili, in on se zdaj pečá s popravljanjem mnogo-verstnega orodja in voz in sploh s samimi lahki deli, ki jih v hiši opravljati zamore. Je to dokončal, se vleže na peč pa spava. Ni večih zaspancev kakor so Rusi. Sleherni kmet ima dosti čaja, kave in sladkorja pri hiši, in v mnogi veliki rusovski vasi se več teh stvari povžije kakor v marsikterem francozskem mesticu. Gospodinja, kadar ima peko, tudi kako potico speče. Njih jéd je pleče, slanina,

¹⁾ Memogredé samo opomnim ene okolščine. V Makedonii so živeli ilirski, Paeoncom sorodni rodovi (Kortüm II., 155); Dio Cassi pa natanko razločuje ilirske Paeonce od Panoncov, in Tacit jezik Arabiskov in Acalov imenuje panonski in ne ilirski. Že iz tega se vidi, da Panonci niso bili ne Traki ne Iliri.

²⁾ Med učenimi pisatelji je Katančić Ilire imel za Slovane, Šafařík pa Venete.

³⁾ Eden takšnih pregreškov je moj izrek: „Naj berže so stari Noričani imeli prepise indijskih bukev Purana“ itd.

⁴⁾ Glej Otfried Müller Prolegomena VIII.

Pis.

¹⁾ Bopp „Ueber die Sprache der alten Preussen“ str. 4.

²⁾ Herodot 4. 49, primeri 1, 196.